

SZENDREI BOGLÁRKA

Retorikai-poétikai sajátosságok Gönci Aszalós Mihály neolatin versgyűjteményében

Gönci Aszalós Mihály 1618-ban megjelent Calathus strenarum hortensium, symbolicarum, et poeticarum... című versgyűjteménye meglehetősen szűk recepcióval bír, mindössze rövid áttekintéseket olvashatunk róla. Jelen tanulmányban arra vállalkozom, hogy az eddigieknél alaposabban megvizsgáljam Gönci Aszalós költeményeit retorikai-poétikai szempontból, különös tekintettel a versek felépítésére, a beszédhelyzetre, a retorikai-poétikai eszközökre, valamint a szövegalkotói technikák és a növény-szimbolika működésére.

Kulcsszavak: neolatin költészet, alkalmi költészet, 17. század, Gönci Aszalós Mihály, újév, növény-szimbolika

Bevezetés

Gönci Aszalós Mihály *Calathus strenarum hortensium, symbolicarum, et poeticarum...* című latin nyelvű versgyűjteménye 1618-ban jelent meg Marburgban. A szerzőről nem sok információ áll rendelkezésünkre, jelenleg születésének és halálának ideje is ismeretlen.¹ Támpontul szolgálhat, hogy 1617-ben iratkozott be a marburgi, 1618-ban pedig a heidelbergi egyetemre,² amely intézmények ebben az időszakban a magyarországi református peregrinusok elsődleges úti célját jelentették.³ A *Calathus strenarum...*-on kívül két disputációját és néhány üdvözlőversét

¹ Életéről és műveiről a leg részletesebb áttekintés: HELTAI (1980: 257–258). Családjának, műveinek és tanulmányainak részletesebb ismertetéséhez, illetve az ide kapcsolódó szakirodalomhoz és annak esetleges pontosításához ld. SZENDREI (megjelenés alatt).

² SZÖGI (2011: 131; 214).

³ A református diákok peregrinációs útvonalaihoz az 1610-es évek második felében ld. HELTAI (1994: 42), SZÖGI (2011: 28).

ismerjük.⁴ A versgyűjtemény recepciója meglehetősen szűknek mondható, csupán rövid áttekintéseket olvashatunk róla, amelyek más-más szempontból közelítik meg a kiadványt: Kovács Sándor Iván és Kulcsár Péter egy főként disputációkat tartalmazó kolligátum, Bán Imre a 17. századi, latin nyelvű, protestáns, magyarországi vonatkozású poétikák, Tarnai Andor a *parodia*, Tüskés Gábor és Knapp Éva pedig az emblémák kontextusában helyezi el.⁵

A versgyűjtemény két egységből áll: az első rész 29 verset tartalmaz,⁶ amelyek Gönci Aszalós pártfogóihoz, családtagjaihoz, illetve barátaihoz szólnak, a második rész pedig 11 költeményből áll, amelyeket a szerző egyházi személyeknek ajánlott.⁷ A címzettekhez minden esetben egy-egy növény társul, a választás alapját általában egy közös tulajdonság vagy valamilyen más párhuzam jelenti. A költeményeket a szerző három marburgi tanárának üdvözlőversei, illetve a Gönci Aszalós tollából származó *Anticinium* előzi meg, a kiadvány végén pedig a szerző öt diáktársának üdvözlőversei találhatóak. A paratextusok a versgyűjteményt életre hívó alkalmat, azaz az újévet, a növény-szimbólika központi szerepét és Gönci Aszalós költői tevékenységét, tehetségét emelik ki.

⁴ Az egyik disputáció Borzási B. Balázséval együtt jelent meg, a másik pedig David Pareus *Thesaurus Biblicus*ában: GÖNCI ASZALÓS (1619), PAREUS (1621: 157–160). Az üdvözlőverseket tartalmazó kiadványok: MURAKÖZI DÚS (1618), SZEPSI CSOMBOR (1620).

⁵ KOVÁCS–KULCSÁR (1970: 97–98), BÁN (1971: 25), TARNAI (1990: 457), TÜSKÉS–KNAPP (1996: 173). A KOVÁCS és KULCSÁR által bemutatott, a *Calathus strenarum...*-ot is magában foglaló kolligátumhoz ld. még IMRE (2007: 139–143).

⁶ Ezek közül az első, az apjához, Gönci Aszalós Tamáshoz címzett költemény számozatlan, a főszöveg összes többi darabja számozott. A második egységben a számozás újrakezdődik.

⁷ Ebből a sajátosságából kifolyólag a kiadvány adalékul szolgálhat az északkelet-magyarországi protestáns értelmiségen belüli kapcsolatok vizsgálatához a 17. század első évtizedeiben. KOVÁCS és KULCSÁR (1970: 97) némileg hasonló okok miatt tartja fontosnak a versek címzettjeinek felsorolását. TARNAI (1990: 457) is rögzíti, hogy az ajánlások alapján Gönci Aszalós többek között kikkel állt kapcsolatban. A kapcsolatok vizsgálatához a neolatin alkalmi versgyűjtemények kontextusában ld. például POSTA (2022). MOLNÁR Dávid monográfiájában egy ábécésorrendbe szedett lista formájában közli azoknak a személyeknek a nevét és életrajzi adatait, akik – többek között műveit és *album amicorum*át figyelembe véve – Filiczki kapcsolati hálóját alkotják: MOLNÁR (2024: 355–395). MARKÓ Anita a hálózati modell alkalmazásával végez hasonló kutatásokat a régi magyarországi irodalomra vonatkozóan. Ehhez ld. például MARKÓ (2018).

Jelen írás egy másik tanulmányom eredményein alapul, amelyben műfaji szempontból vizsgáltam a *Calathus strenarum...*-ot, arra keresve a választ, hogy a paratextusok a kiadvány mely sajátosságait emelik ki, mit árulnak el annak műfajáról, és hogy a kísérőszövegek által bemutatott jellemzők milyen további műfajokkal, szövegalkotási technikákkal függhetnek össze.⁸ Ebben a tanulmányban pedig arra vállalkozom, hogy retorikai-poétikai szempontból részletesebb elemzést adjak Gönci Aszalós idáig csak érintőlegesen, a kötetkoncepció kapcsán tárgyalt neolatin költeményeiről, és ily módon kiegészítsem a *Calathus strenarum...*-ra vonatkozó eddigi eredményeket. Az elemzéshez a következő szempontokat veszem figyelembe: a versek felépítését, a beszédhelyzetet, a retorikai eszközöket, valamint a szövegalkotói technikák és a növény-szimbolika működését. Terjedelmi okokból nincs lehetőség a teljes korpusz elemzésére, a vizsgálatra szánt költemények kiválasztása során azonban arra törekedtem, hogy ennek ellenére minél átfogóbb képet adjak a versgyűjteményről. A válogatás kiindulópontját a szerző és a címzett közti kapcsolat, valamint a címzett személye, tisztsége jelentette, ugyanis a kiadvány a formai sokszínűség mellett ebből a szempontból is nagy változatosságot mutat.

A családtagokhoz, barátokhoz, pártfogókhoz írt versek

A kötet első egységének nyitó darabja, a számozatlan *Myrtus* a szerző apjához, Gönci Aszalós Tamáshoz szól. Az első két sorban egy Catullus 1. carmenjét megidéző retorikai kérdést olvashatunk, amely arra irányul, hogy a költő kinek ajándékozza szépen megformált költeményeit.⁹ A vers szerint Gönci Aszalóst az apja iránt érzett lángoló szeretet ösztönözte az alkotásra.¹⁰ A mirtuszból font koszorú, amellyel Apollo ékesíti

⁸ SZENDREI (megjelenés alatt).

⁹ CalStren, A4v: *Quoi dono lepidas amanter odas, / Arida modo pumice expolitas?* Cat. 1, 1–2: *Cui dono lepidum novum libellum / arida modo pumice expoliturum?* „Kit lepjek meg e kedves új kötettemmel, / mit símára imént csiszolt a horzskő?” (ford. DEVECSERI Gábor). A Catullus-carmennel való kapcsolatra TARNAI (1990: 457) mutat rá. A két szöveg közötti kapcsolat jellegéhez ld. még SZENDREI (megjelenés alatt).

¹⁰ CalStren, A4v: *O Parens tibi, cujus ardor imis / Scintillando animis, meis, Phaleuco / Excitat sociare verba, metro.*

fel az apát, az ajándékba adott költeménnyel válik azonossá,¹¹ amit megerősít a *hanc* névmás ismétlődése a vers későbbi szakaszaiban: *Hanc concordia, castitas, viror[que] / Ornat perpetuus* (CalStren, A4v);¹² *Hanc tui Hassiacis, Minerva ab oris / Parens optime, Filii remittit* (CalStren, B1r);¹³ *Hanc oro interea cape hanc lubenter* (CalStren, B1r).¹⁴ A *strenák* és a növények ily módon történő összekapcsolódása Gönci Aszalós más költeményeiben, valamint a paratextusokban is megfigyelhető.¹⁵ A mirtuszhoz különböző jelentések, tulajdonságok társulnak, például az egyetértést és a tisztaságot jelképezi, illetve örökzöld növény, aminek köszönhetően szintén lehet szimbolikus jelentése.¹⁶ A felsorolást követően Gönci Aszalós az apjával való kapcsolatát, a hozzá fűződő érzéseit, a köztük lévő földrajzi távolságot, valamint a remélt jövőbeni viszontlátás örömét részletezi, közben pedig felszólítja őt az ajándék elfogadására.¹⁷ A vers kérésekkel zárul: a költő először arra biztatja Pannonia Múzsáit, hogy társuljanak hozzá költői vállalkozásában, majd Istenhez fordul, és azt kéri tőle, hogy ajándékozza meg apját bőséggel, boldogsággal és hosszú, egészségben töltött élettel.¹⁸

Az apához írt verset az *I. Cedrus* követi, amely a Múzsák pártfogójaként (*Musarum Patronus*) megnevezett Rákóczi Györgyhez szól, ezután pedig a *II. Platanus* következik, amelynek címzettje a költészetet szintén

¹¹ CalStren, A4v: *Cujus tempora, nunc Apollo, ovali / Cynthius, decorabit ecce Myrto...*

¹² „Ezt egyetértés, tisztaság és örökké zöld szín ékesíti...”

¹³ „Ezt a hesseni vidékről küldi haza fiad Minervája, kiváló apa...”

¹⁴ „Közben, kérlek, fogadd el ezt szívesen...”

¹⁵ Erre a poétikai megoldásra a továbbiakban elemzett költeményekben is találunk példákat, amire minden esetben utalni fogok. A jelenség megnyilvánulásához a paratextusokban ld. SZENDREI (megjelenés alatt).

¹⁶ CalStren, A4v: *Hanc concordia, castitas, viror[que] / Ornat perpetuus, nitentiores / Haec et Posthumius virens coronas / Dabat; Aureolas colens quadrigas / Triumphi, ambrosios citando odores.*

¹⁷ CalStren, B1r: *Hanc tui Hassiacis, Minerva ab oris / Parens optime, Filii remittit, / (Filii sita cujus est in uno / Te, Spes, praesidium, levamen, omni / Cum desiderio intimis medullis) / Hanc oro interea cape hanc lubenter / Complacere tuis sinas ocellis, / Donec incolumes DEI favore, / Rursum Pannonico videbis astro, / Tuas delicias tuos lepores, / Expressum[que] tui instar et tuum cor / Dum Nato, genitor, patri[que] Natus, / Redditus, sibi mutuam salutem / Toto pectore ovando gratulentur...*

¹⁸ CalStren, B1r: *Parentem [...] / [...] / Servos, amplifices, bees, adornes, / Omnibus [...] bonis / [...] / Et da summe DEUS, parens beatus, / Plus uno vigeat perenne seculo.*

lelkesen támogató (*Musarum tutor maximus*) Rákóczi Zsigmond.¹⁹ Az *I. Cedrus* első versszaka Horatius *Carm.* 3, 1 első strófáján alapul.²⁰ Ebben a versszakban a költő az istenekhez fordul, és arra kéri őket, hogy legyenek a Múzsák segítségére, ezáltal pedig támogassák abban, hogy korábban soha nem látott költeményeket alkothasson Pannonia nagyjainak tiszteletére.²¹ A következő strófában megjelenik a vers címzettje, akit Gönci Aszalós a Rákócziak ragyogó sugaraként (*jubar Rakocziium nitens*), Pannonia tiszteletre méltó atyjaként (*Pannoniae pater togatus*) és a keresztények fáklyájaként (*Christicolum fax*) jellemez, és az oroszlánhoz hasonlít. A Múzsáknak (azaz a művészeteknek), a patakiak gyülekezetének és a keresztények tömegének ugyanis éppen úgy szüksége van Rákóczira, éppen úgy vágyakoznak utána, mint ahogyan az anyaoroslán nagy terket bejárva, könnyek közt szólongatja elrabolt kölykeit, bár mindhiába, hiszen kesergése senkit sem indít együttérzésre.²² Ezt követően a dicsőítés folytatódik, a szerző ezúttal már közvetlenül a címzethez fordul, és azt a kérdést intézi hozzá, hogy vajon miféle Homérosz (*Maeon*) vagy miféle Anakreón, azaz mely nagy költő tudná megörökíteni erényeit, hiszen neki köszönhetően sokkal boldogabban élhet a nép.²³ Gönci Asza-

¹⁹ CalStren, B1v; B2r. A lemmákban ezenkívül Gönci Aszalós mindkét Rákóczit a 'haza atyja' (*pater patriae*) megnevezéssel illeti, valamint Rákóczi Zsigmondot a Múzsák, azaz a költészet mellett az egyház védelmezőjének is tekinti.

²⁰ Az imitáció jelenlétére TARNAI (1990: 457) is rámutat, azonban úgy véli – véleményem szerint tévesen –, hogy Gönci Aszalós költeménye a *Carmen saecularé*ra emlékeztet.

²¹ CalStren, B1v: *O Di, Dearum plectra sonantium / Favete Musis, carmina non prius / Cantata, Pannonae, poeta / Luminibus patribusque fundo.* Hor. *Carm.* 3, 1, 1–4: *Odi profanum vulgus et arceo. / Favete linguis: carmina non prius / audita Musarum sacerdos / virginibus puerisque canto.* „Gyűlölve mondom: hátra hitetlenek! / Oltári csöndet! Még soha nem dalolt / dalt zengek én, a Múzsá papja / ifju szüzek s fiuk új hadának.” (ford. ILLYÉS Gyula). A két szöveg közötti kapcsolat jellegéhez ld. TARNAI (1990: 457), SZENDREI (megjelenés alatt).

²² CalStren, B1v: *repraesentat potentem / Qui[,] Domini auxilio, Leonem: / Hunc, hunc, (puellos, mater ut impio / Mangone raptos, trans patriae focus / Domos[que] dulces, ejulando / Lachymulis [!] querulis[que] votis. / Vocat, nec udos inde oculos movet) / Sic hunc, Dearum grex, PATACHINAQUE / Toto requirebat corona / Pectore, Christiadam popellus.*

²³ CalStren, B1v–B2r: *Quis ergo Maeon, quis vel Anacreon, / Plenas honorum muneribus tuas / RAKODZI [!] virtutes, coruscas / Per titulos, monumenta clara / Aeternet? o quum gratior aureus, / Vivente te currat populo dies, / Clara us[que] currat fama ab ortu / Solis, ad Hesperium cubile.*

lós ezután arra inti Rákóczit, hogy miként a cédrus árnyas lombjával enyhet ad az édesen daloló madaraknak, úgy ő se hagyja abba a Múzsák pártfogolását, védelmezését, hiszen így nyerheti majd el az üdvösséget.²⁴

A Horatius 1, 1. carmenjét imitáló II. *Platanus* Rákóczi Zsigmond megszólításával és dicsőítésével indul:²⁵ a címzett, aki a kegyes fejedelem leszármazottja, azaz Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelem (1607–1608) fia, hatalmas hősként (*maximus heros*), valamint Pannonia oltalmaként (*praesidium*) és nagy ékességeként (*grande decus*) ismert.²⁶ A megszólítást és a dicsőítést követően Gönci Aszalós a Maecenas-óda mintájára különböző tevékenységeket, foglalkozásokat sorol fel. Vannak olyanok, akiket ezek gyönyörködtetnek, Rákóczit azonban a hit, a kegyesség, a bölcsesség, a műveltség, amely erények egyenesen az istenek közé emelik őt.²⁷ A költő ezután azt kéri a címzettől, hogy amennyiben nem veti meg a szegényes kertecske kicsiny kincseit (CalStren, B2v: *si neque parvulas / Spernis divitias pauperis hortuli*), azaz a költői kerttel azonosított versgyűjtemény darabjait, fogadja örömmel a Parnassusról származó platánt, azaz Gönci Aszalós költeményét.²⁸ Az ajándékba adott növénynek számos haszna van, például árnyékában el lehet nyújtózni (ezt tette például Xerxész), emellett megóv a halálos mérgű kígyóktól (*lethales colubri*) és a colchisi ártó bájitaloktól (*poela Colchica*).²⁹ A vers lezárása szerint Rákóczinak örök hírnév és üdvösség jut osztályrészül, neve ismert lesz Pannoniában, végül pedig az égben egy angyal társaságában fog mennyei dallamokat zengeni.³⁰

²⁴ CalStren, B2r: *Excelsa Cedrus, ceu fovet alitum / Sub fronde opaca, dulce canentium / Choros, piam sic tu Sareptam / Perge tuendo, bonas[que] Musas. / Hinc, namque felix, res Israelidum / Cernes, quietas te[que] Seraphica / Aetate grandem turma regnis / Inferet aethereis beatum.*

²⁵ A két szöveg közötti kapcsolat jellegéhez ld. TARNAI (1990: 457).

²⁶ CalStren, B2r.

²⁷ CalStren, B2r–v: *Multos multa juvant, Te pietas sacra, / Prudens consilium, religio, fides, / Virtus omnigena, et Palladius nitor, / Diis miscent superis, unica sanctitas / Te te stelligeros evehit ad Deos...*

²⁸ CalStren, B2v: *Fronte ergo placida [...] / Parnassi Platanum vertice nobilem / Quem dat Cattiacis Musa canens focis / Sumas, Pannoniae dulce decus meae.*

²⁹ CalStren, B2v.

³⁰ CalStren, B2v: *Donec pleiadas axis Olympicus / Volvet, notus eris nomine splendido, / Celsis Pannoniae percelebris jugis: / Tandem[que] aethereis incola sedibus, / Una cum seraphin suaviter intonans / Psalles, sanctisonum, voce hilari, melos.*

A *Calathus strenarum*... első részében olyan költemények is helyet kapnak, amelyeknek a címzettjei a Rákócziakhoz képest kevésbé kitüntetett személyek. Ilyen például a Melda György kassai tanácstaghoz szóló XXIII. *Caryophillon*,³¹ illetve a Szőrös János eperjesi polgárhoz írt XXVIII. *Malva*. A XXIII. *Caryophillon*-ban Gönci Aszalós a megszólítotthoz fordulva megvallja, hogy úgy érzi, miközben szokatlan újévi ajándékait költői virágokkal ékesíti, lelkes éneklésével és örömeivel még a lágy szellőben daloló madarakat is túlszárnyalja.³² Ezután a költő arra kéri a címzettet, hogy versét, amelyet egy virággal azonosít, ne fogadja túlzottan kritikusán, hiszen a szóban forgó növény, a szegfű számos előnyös tulajdonsággal rendelkezik, például a belső szerveknek megkönnyebbülést hoz, emellett a Parnassus virágzó bércét ékesíti.³³ A költemény azzal zárul, hogy Gönci Aszalós az üdvösség ajándékait kívánja Meldának.³⁴

A XXVIII. *Malva* első soraiban Gönci Aszalós a címzetthez fordulva azt fejtegeti, hogy az általa adott ajándéknak nem a nagysága, hanem a minősége a fontos, hiszen gyakran a kicsi, szerény dolgokban rejlik az érték.³⁵ A mályvát Apollo és a Múzsák magasztalják, dicsérete egészen az égben lakozó istenekig elér.³⁶ A vers szerint számtalan haszna mellett főként a díszítő funkció betöltésére alkalmas, rózsákkal vegyítve hatalmas kosarakat ékesít, Flora pedig kertjét ülteti be vele.³⁷ Gönci Aszalós a címzetthez kapcsolja a számára kiválasztott növényt: Szőrösnek a naphoz hasonlóan, amelyet a mályva szüntelenül követ, irányadóként, az

³¹ H. NÉMETH (2006: 159–160).

³² CalStren, D2v: *Non ita nubivagae Zephyro pulsante volucres / Guture [!] prata colunt roseus[que] / Titan, cum summum rediturus prospicit Oetan / Non ita gaudet Thracia pellex / Nunc ego quam, insolitas Vir praestantissime Strenas / Pieriis dum floribus orno.*

³³ CalStren, D2v: *Zoileo, florem et Musam, cum flore serenam / Pectore, non capias; renitentes / Mulcet odore comas flos: viscera, corda[que] laxat, / Florida Parnassi et juga adornat.*

³⁴ CalStren, D2v: *obtingant solidae tibi dona salutis / Aethereo quae det Deus astro.*

³⁵ CalStren, D4r: *Munere nostro, reputanda haud tibi quantitas, / Floris erit pertenuis sed mage qualitas / Jane Zoros: Egregias, saepe humiles loci / Dant pateras; saepe olitor magna scit impiger, / Omnia frons, non gerit.*

³⁶ CalStren, D4r: *Cujus amoenam, Aeoliae cum Cytharis Deae, / Laudem et Apollo arcupotens, evehit ad Deos...*

³⁷ CalStren, D4r: *Innumeras fundit opes MALVA; colit rosis / Mista capaces calathos; Flora decens suis, / Saepibus hanc, cum Zephyro sollicite serit...*

igazság lángoló sugaraként (*flammicomum jubar Justitiae*) kell feltűnnie, ugyanis az utolsó ítéletkor így kerülhet az igaz keresztények seregébe.³⁸

Gönci Aszalós rokonokhoz írt versei közé tartozik a már elemzett *Myrtuson* kívül például a *XIV. Rozmarinus*, amely sógorához, Thuri Kalmár Jánoshoz szól, valamint a *XXII. Malobathrum*, amelynek címzettje Gönci Aszalós Péter.³⁹ A *XIV. Rozmarinus* első soraiban a költő az Augustushoz szóló 1, 12. Horatius-carment megidézve arról kérdezi Cliót, hogy mely virágot, illetve mely férfiút fogja dicsőíteni.⁴⁰ A válasz természetesen az, hogy Gönci Aszalós jó barátját, lelkének felét (*animae dimidium meae*), Thuri Kalmár Jánost, illetve a rozmaringot, amelynek tulajdonságai, pozitív hatásai ezt követően kerülnek bemutatásra.⁴¹ A versben szereplő növény egykor a haj díszítésére szolgált; gyógyító, vidító erővel bír, emellett segít a sárgaságban szenvedőkön.⁴² A költemény zárlatában Gönci Aszalós a címzetthez fordulva dicsőíti őt, és azt kívánja, hogy övezze fejét a rozmaring virágzó ágaival, hiszen erényeinek köszönhetően végül majd az égi ifjak fogják megkoszorúzni a mennyei királyságban.⁴³

³⁸ CalStren, D4r: *Donec eris, flammicomum jubar / Justitiae, rite petes, fronte pia, sacri / Ut juvenes, ultima cum apparuerit dies, / Te te hilares Christicollarum [!] annumerent choro.*

³⁹ TARNAI (1990: 457) Gönci Aszalós Mihály testvéreként nevezi meg Gönci Aszalós Pétert (ezt az azonos vezetéknevű és a *frater* megszólítás indokolhatja), azonban ez nem igazolható egyértelműen. Ehhez ld. bővebben SZENDREI (megjelenés alatt).

⁴⁰ CalStren, C3v: *Quem florem, aut Cytharis Pieriis, cava / Aut testudine, sumes celebrare dic / Clio? quemve virum conditionibus / Florentem Attalicis? Hor. Carm. 1, 12, 1–3: Quem virum aut heroa lyra vel acri / tibia sumis celebrare, Clio? / Quem deum? „Mely vitéz férfit, melyik égi hőszt / zengenéd lanttal, vagy erős sipoddal, / Múzsza? Mely istent?” (ford. BEDE Anna). Erről a szövegközi kapcsolatról tudomásom szerint nem esik szó a szakirodalomban.*

⁴¹ CalStren, C3v. Horatius 1, 3. carmenjében Horatius az *animae dimidium meae* kifejezéssel illeti barátját, Vergiliust. Hor. Carm. 1, 3, 5–8: *navis, quae tibi creditum / debes Vergilium: finibus Atticis / reddas incolumem, precor, / et serves animae dimidium meae.* „mert hisz Vergiliust viszed, / kincses terhű hajó, Attika partjain / épen tedd ki, könnyörgök és / oltalmazd meg az én lelkem egyik felét.” (ford. WEÖRES Sándor).

⁴² CalStren, C3v: *Hic flos veterum comas / Ornarat viridi fronde sub arbuto, / Clausum pectore, vulnus recreat; novos / Nubem corde fugans, laetitiae modos / Adfert; Ictericos mirifice levat.*

⁴³ CalStren, C3v: *Cingat, fronde tua hic, tempora florido, / O et Cassoviae, et dulce decus chori / Musarum, aethereos evehat ad Deos / Virtus te tua fama, aetherei, tuum / Cingent in solio, dum juvenes caput.*

A XXII. *Malobathrum* első sorai Horatius 3, 8. carmenjét idézik meg:⁴⁴ *Miraris, Frater suavissime Januariis quid / Agam calendis, Cassovia remotus? / Flores quidve velint?* (CalStren, D2r).⁴⁵ Gönci Aszalós szerint nincs ok a csodálkozásra, hiszen a Múzsák mindig virulnak, télen sem hagyják abba az illatozó heliconi virágok gyűjtögetését. A *malobathrum*ot is ők hozták Gönci Aszalósnak, azaz ők szolgáltatták az ihletet a költemény megírásához.⁴⁶ A növény a vers szerint elsősorban illata miatt értékes, az istenek és egyes keleti népek hajuk illatosítására használják.⁴⁷ A költemény zárlatában a szerző arra kéri a címzettet, hogy fogadja el az ajándékot, amelyet Mercurius hozott le az égből, és kenje meg magát a *malobathrum* isteni olajával, ugyanis ezáltal juthat majd üdvösségre.⁴⁸

Gönci Aszalós barátokhoz írt költeményeinek egyike a XXIV. *Narcissus*, amelynek címzettje Thuri Kalmár Tamás. A költő és a megszólított közti viszony jellegéről az antik barátpárokra történő utalások árulkodnak: a lemmában Gönci Aszalós a *Pylades suus multum suavissimus* megnevezéssel illeti Thuri Kalmárt,⁴⁹ a vers első sorában pedig *Theseus*-ként és *Pyrihous*-ként hivatkozik magukra. A költő arra kéri leghűségesebb barátját, hogy fogadja el tőle emlék gyanánt ezt a nárciszt (azaz a költeményt), amely annak jelképe, hogy Gönci Aszalós a nagy földrajzi távolság ellenére sem feledkezik meg társáról.⁵⁰ A szerző ezután megis-

⁴⁴ Erről a szövegközi kapcsolatról tudomásom szerint nem esik szó a szakirodalomban.

⁴⁵ „Csodálkozol, legkedvesebb fivérem, hogy mit csinálok újévkor Kassától távol? Vagy hogy mit keresnek itt ezek a virágok?” Hor. *Carm.* 3, 8, 1–3: *Martiis caelebs quid agam Kalendis, / quid velint flores et acerra turis / plena, miraris...* „Nőtlen embernél mit akar ma, Juno / ünnepén – bámulsz – e virág, e sok telt / füstölő?” (ford. BEDE Anna).

⁴⁶ CalStren, D2r: *mirari desinas, novenae / Virent Deae semper, legunt supinis / Vallibus halantes flores, Heliconis; Hae recenter / Meos frequentando focos tulere, / Malobathrum Assyriam, mira bene suavitate olentem...*

⁴⁷ CalStren, D2r: *Deorum odoros quae solet capillos / Tingere, Memnoneos, rara et bene semper Indos / Virtute, molles irradiando ocellos...*

⁴⁸ CalStren, D2r: *Quam volui, tibi ferret Atlantius, e polo volando, / Musas salutans Pannoniae sacratas, / Suscipe sydereo, et te MALOBATHRO, pius perungas / Poli decora, ut noscites theatra.*

⁴⁹ CalStren, D2v.

⁵⁰ CalStren, D2v: *Accipe Pyrihoo multum fidissime Theseu / Narcissum, memori quem mittit pectore semper / Candidus alter tu; distantia longa locorum, / Aoniae[que] Deae, quem nunc rapuere tenentque, / Accipe, namque tuus nostro stat pectore candor, / Sit licet, o multum disiunctum, pectore pectus.*

métli a kérést, hangsúlyozva, hogy Thuri Kalmár fogadja szívesen az ajándékot, mivel illik hozzá: a nárciszt éppúgy nemesség jellemzi, mint őt.⁵¹ A költemény annak részletezésével zárul, hogy Gönci Aszalós és Thuri Kalmár barátsága sohasem fog megszakadni; ahhoz, hogy ez bekövetkezzen, a természet rendjének kellene felborulnia.⁵²

A lelkészekhez írt versek

A *Calathus strenarum*... második egységének nyitó darabja a I. *Thus*, amelynek címzettje Tardi György abaúj-tornai esperes. Gönci Aszalós arra biztatja a Múzsát, hogy ujjongjon és énekeljen, dicsőítse a szent papi szalaggal ékesített Tardit, hogy ezáltal az Olympus csúcsára emelje őt.⁵³ A vers címzettje erre számos érdemével rászolgált: gondoskodik a gyülekezetéről, állhatatosan tiszteli Istent, és műveltségével kitűnik a legkiválóbbak közül is.⁵⁴ Tardi jellemzését követően Gönci Aszalós a tömjénhez hasonlítja a férfit: miként a tömjén távol tartja a szemektől a sötét homályt, úgy úzi el Tardi az elmét elködösítő felhőket Isten ígéjének segítségével.⁵⁵ A költemény azzal zárul, hogy a költő hosszú életet kíván a címzettnek, és azt kéri tőle, terelje az üdvösség felé a gyülekezetet.⁵⁶

A IV. *Folium mali medici* Alvinci Péter kassai főprédikátorhoz szól. A költemény a címzett dicsőítésével kezdődik. Gönci Aszalós fenséges elmének (*alta mens*), tekintélyes bölcsnek (*gravis prudentia*), második Dé-

⁵¹ CalStren, D3r: *Est generosus flos, generosum te decet, ergo / Suscipe fraterno, quem dat tibi Musa, labello.*

⁵² CalStren, D3r: *Qui quaerit, nostro finem impositurus amori, / Quisve dies, quaeve hora siet? Det mollius undis / Hyblaeum marmor, cervos volitare per auras, / Cum[que] lupis agnos jungat, corvos[que] dealbet, / Ut[que] bibat formica fretum, det frigida nec sit / Tristis hyems, et tunc nostro ille videbit amori / Concussum foedus, Theseo quo[que] vincula solvi.*

⁵³ CalStren, D4v: *Musa dic jo, Musa bis / Jo dic et sacratae / Pronubos Sponsae perenni, / Aetheri pares canas modo. / Consecratae TARDIUM. / Infulae, nitor quem / Nunc coronat, perge plectro. / Clariore, olympi ad ardua / Ferre...*

⁵⁴ CalStren, D4v–E1r: *vivo fonte DAT, / Hic GREGI RIVOS, cor- / dis sacrato thure patri, / Hostiam ferendo Olympico. / Magnus inter hic cluit / Praeeminentiores, / Actea Camoena honores, / Palladi merendo candidos.*

⁵⁵ CalStren, E1r: *Arcet, ut virtute THUS, / Furvam ocellulorum / Nebulam, verbo Dei sic, / Pellit hic in mente nubila...*

⁵⁶ CalStren, E1r: *Nestor ergo vivat; ad / Pascua, et pientem / Ductitet gregem, salubri / Semper ut fruantur aere...*

moszthenésznek (*alter Demosthenes*) nevezi őt, hangsúlyozva szónoki tehetségét, majd hivatására utal: a prédikátor szent kürtjével Isten hús forrásaihoz hívja a nyáját.⁵⁷ Ezt követően a költő felszólítja Alvincit az ajándék elfogadására (CalStren, E2r: *En comata quod donat lubens / Flora folium suscipe*⁵⁸), ezután pedig egy hosszabb egységen keresztül azt fejtegeti, hogy miként kapcsolódik a növény a címzethez. Az egyszerre szív- és nyelvalakú citromfalevél formájából adódóan összefüggésbe hozható Alvinci tevékenységével: a lelkész jeleskedik az ékesszólásban, az igaz tanok erejével megvédi az eltévelyedett lelkeket, majd az égből elhozza a híveknek azokat az ajándékokat, amelyek a csillagok közé emelik, azaz üdvösségre juttatják őket. Alvincit, illetve az Istentől, az igaz hittől eltávolodott embereket egyaránt a szív jelöli metonimikusan (*hoc cor, corda dissona*), a nyelv pedig a prédikálással összefüggésben jelenik meg (*Lingua praedicando dogmata alta*).⁵⁹ A gondolatmenet azzal ér véget, hogy Gönci Aszalós felteszi a kérdést: ki tudná elég jól megénekelni Alvinci erényeit?⁶⁰ A vers zárlatában a költő azt kívánja a címzettnek, hogy hírneve maradjon fenn halála után is, majd pedig azt kéri tőle, hogy gondoskodjon a gyülekezetről, vezesse Krisztus juhait az üdvösségüket szem előtt tartva.⁶¹

A VI. *Hyacinthus* címzettje Hellopaeus János tállyai lelkész. A költemény felkiáltással indul, amelyet egy általános, ugyanakkor a címzetre is vonatkoztatható gondolatmenet követ: nagyon szerencsés az, aki azt mondhatja, hogy Istennek énekelve úszik a vad tengerben, neki ugyanis nem ártanak a csalárd világ által kínált mérgek (*aconita Marsa, succus*

⁵⁷ CalStren, E2r: *Sacra qui praeco buccina, / PULCRE INVITAS, agmen rivos ad algidos Dei...*

⁵⁸ „Fogadd, íme, ezt a levelet, amelyet szívesen ad a fürtös Flora.”

⁵⁹ CalStren, E2r-v: *est ei duplex fiugra [!]; / Una cordis, una linguae, pars refert imaginem, / Quale, te virum decebat tenue ut ut munusculum, / Quippe clarus ipse cordato us[que] polles eloquio, / Quantum at istud? Aspicit Deus cor, at[que] cor solo / Clamat alma suspirando auxilia, maximi Dei: / Tale cuncta habet cor, Deo[que] ponderatur unice; o / Quam bene arcet hoc cor, almo patre corda dissona. / Lingua praedicando dogmata alta; Post fidelibus / E polo adfert munera. Haec beata ad astra nos ferunt.*

⁶⁰ CalStren, E2v: *Ergo virtutes sonare quis tuas satis potest.*

⁶¹ CalStren, E2v: *Vive, vive, fama te superstes aureis ferat / Opto pennis. Pasce Christi herbis oves salubribus, / Et putum purum Israelis fontem eis APERI INCLUTUS.*

Cantharidis), ellenben Isten bőséges javakkal áldja meg házat.⁶² Gönci Aszalós ezután felteszi a kérdést, hogy milyen virággal ékesítse Hello-paeust, ha már eleve semmiben sem szenved hiányt, és mivel újév lévén még a tavaszi meleg sem hinti tele virágokkal a mezőket, nehezebb megfelelő ajándékot találni.⁶³ Választása a jácintra esik, amely elúzi a mérgeket (*venena*), és ily módon párhuzamba állítható a lelkésszel, aki gondoskodó, hív pásztorként megvédi a rábizott juhokat, azaz a gyülekezetet a Sátán titkos mérgeitől (*Sathanae abditae cicutae*), ezért pedig jutalmul várja őt az égben az örök üdvösség hervadhatatlan koszorúja (*perpetuae salutis immarcescibilis corona*).⁶⁴

Gönci Aszalós a *VII. Terebinthust* Szepsi L. Mihály gönci lelkésznek címezte. A vers a megszólított dicsőítésével kezdődik, a költő a becsületesség mintapéldájának (*probitatis specimen*), a kegyesség sugarának (*pietatis jubar*) és a haza fénylő fáklyájának (*fax patriae lucida*) nevezi őt.⁶⁵ A dicsőítést egy retorikai kérdés követi: hogyan magasztalja az egekig Gönci Aszalós a költemény megszólítottját, ha nincs elegendő tehetsége ehhez?⁶⁶ Ezután a költő képletesen átnyújtja Szepsinek az ajándékot, majd pedig a növényhez hasonlítja őt: miként a terpentinfá illatával felfrissíti a lankadókat, a vers címzettje is megvigasztalja a világ terhe alatt összeroskadt,

⁶² CalStren, E3r: *O felix quater, atque ter beatus, / O felix iterum, ora cujus ajunt, / NO PALLENS [!], rapido in mari, JEHOVAE. / Huic non aconita Marsa, non huic / Succus Cantharidis nocent, dolosus / Quae nobis tacite propinat orbis. / Ast hujus placidas domos, Olympo / Amplis conditionibus Tonante / Deus sanctificat.*

⁶³ CalStren, E3r: *Fragrantiori, / Sed quo flore manus tuas adornem, / Cum tanto cumulo bonorum abundes? / Nunc ver egelidos licet tepores / Non ferat, calor aequinoctialis / Nec pingat, modo flosculis agellos.* Gönci Aszalós itt Catullus 46. carmenjét idézi meg, ugyanakkor a kiindulópontul szolgáló szöveghelyhez képest ellenkező előjellel szerepelteti a tavaszi meleget. Cat. 46, 1–3: *Iam ver egelidos refert tepores, / iam caeli furor aequinoctialis / iucundis Zephyri silescit aureis.* „Eljött már a tavasz meleg szelével, / lankad már a napéji vad viharzás: / föltámadt a Zephyr vidám fuvalma.” (ford. DEVECSERI Gábor). Erről a szövegek közötti kapcsolatról tudomásom szerint nem esik szó a szakirodalomban.

⁶⁴ CalStren, E3r–v: *Tamen nunc HYACINTHO adorno clara / Gratus tempora, qui fugat venena, / Quippe tu quo[que] providus, fidelis / Pastor, a Sathanae abditis cicutis / Commisso tibi praecaves ovili, / Hinc te perpetuae, manet salutis / Immarcescibilis polo corona.*

⁶⁵ CalStren, E3v.

⁶⁶ CalStren, E3v: *At altas ego qui eveham / Testudine laudes? mei id haud ingenii est.*

megtört lelkeket Isten ígéjének segítségével.⁶⁷ *A mirifice dogmata / Sancta hanc referunt. Christus et ipsus Terebinthum se ait.* (CalStren, E3v) szakasz, valamint a mellette elhelyezett marginália (*Eccl. 24.*) utal a terpentinfá bibliai vonatkozásaira.⁶⁸ A költemény zárlatában Gönci Aszalós boldogságot kíván a gönci gyülekezetnek, Szepsinek pedig egészségben eltöltött hosszú életet, amelyet végül majd az üdvösség követ.⁶⁹

Összegzés

Gönci Aszalós Mihály jelen tanulmányban vizsgált költeményei jellemzően a következő szerkezeti, illetve gondolati egységek valamilyen – nem feltétlenül mindegyik elemet magába foglaló – kombinációjából állnak: a címzett megszólítása, a címzett dicsőítése, az ajándékozás gesztusa, a növény-szimbolika kifejtése, kérés valamilyen istenséghez (általában a Múzsákhoz vagy a keresztény Istenhez), kérés a címzethez, jókívánságok megfogalmazása, illetve utalás a címzett és/vagy az általa vezetett közösség üdvösségére. A szerkezeti elemek közül némelyik szorosabban összefügg a kötetben érvényesülő műfaji hatásokkal, sajátosságokkal, például az ajándékozás gesztusa és a jókívánságok megfogalmazása az újév alkalmához kapcsolódik, a növény-szimbolika kifejtése pedig az erkölcsbotanika műfaját idézi meg. A retorikai eszközök használata különösen a növény-szimbolikával kapcsolatos részek esetében hangsúlyos, a címzettet és a hozzá társított növényt általában egy hasonlaton vagy párhuzamon keresztül köti össze Gönci Aszalós. Jellemző a növény és a költemény, illetve a kert és a versgyűjtemény azonosítása. A növény-szimbolika működéséről elmondható, hogy a növény és a címzett közötti kapcsolat alapját általában valamilyen közös vonás jelenti, vagy a választást az indokolja, hogy a növény jótékony, vagy egyenesen üdvözítő hatással bír. A növény-szimbolika kifejtettsége tekintetében

⁶⁷ CalStren, E3v: *En tibi / Dono Terebinthum Syriam, caudice pellucidam / Manantem oleo, nectareis ut redolendo us[que] / Ramis recreet languidos [...]. / Hanc tu cape, claro tibi (credas) bene jam quadrat, / Qui corda, liquore altitonantis pia, coelesti / Spargis, ramulos doctrinae expandendo tuae, quam cate / Quassos refocillas animos pondere fallacis / Mundi, violatos...*

⁶⁸ „Így szólnak erről csodásan a szent tanok. Maga Krisztus is terpentinfának mondja magát.”

⁶⁹ CalStren, E3v: *valeat Grex bene Geonczinus, / Te una valido, alma Hygieia tibi, oro, faveat, / Ut secula Tithonia lustres, Terebintho sub / Tandem requiescas nitidus coelicolae patris.*

vannak különbségek az egyes versek között. Több költeményben is megjelenik valamilyen imitációs technika, például a *parodia*, de sok esetben a Gönci Aszalós verse és az imitált szöveg közötti kapcsolat jellege nem határozható meg egyértelműen.

Jelen tanulmányban, illetve az ugyanennek a kutatásnak a részét képező korábbi írásomban kísérletet tettem arra, hogy a versgyűjtemény, valamint a szakirodalom által felkínált szempontok alapján az eddigiek-nél részletesebb áttekintést adjak a *Calathus strenarum...*-ről, ez azonban közel sem jelenti azt, már csak a terjedelmi megkötésekből adódóan sem, hogy a kiadvány minden részletére és lényeges aspektusára sikerült ki-
térnem. A továbbiakban mindenképpen érdemes lenne bevonni a vizsgálatba a versgyűjtemény nemzetközi kontextusát, illetve felderíteni a költeményekben érvényesülő növény-szimbolika lehetséges forrásait.

Források

- CalStren Gönci Aszalós M., *Calathus strenarum hortensium, symbolicarum, et poeticarum...*, Marburg, 1618.
- GÖNCI ASZALÓS 1619 GÖNCI ASZALÓS M., *Symboli B. Athanasii pars altera de incarnatione Filii Dei Domini Nostri Jesu Christi...*, Heidelberg, 1619.
- MURAKÖZI DÚS 1618 MURAKÖZI DÚS M., *Disputatio metaphysica, de causa et causato...*, Marburg, 1618.
- PAREUS 1621 D. PAREUS (ed.), *Thesaurus Biblicus...*, Heidelberg, 1621.
- SZEPSI CSOMBOR 1620 SZEPSI CSOMBOR M., *Europica Varietas*, Kassa, 1620.

Felhasznált irodalom

- BÁN 1971 BÁN I., *Irodalomelméleti kézikönyvek Magyarországon a XVI–XVIII. században* (Irodalomtörténeti Füzetek 72), Budapest, 1971.
- HELTAI 1980 HELTAI J., *Adattár a heidelbergi egyetemen 1595–1621 között tanult magyarországi diákokról és pártfogóikról*, Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 24 (1980), 243–347.
- HELTAI 1994 HELTAI J., *Alvinczi Péter és a heidelbergi peregrinusok* (Humanizmus és Reformáció 21), Budapest, 1994.
- H. NÉMETH 2006 H. NÉMETH I., *Kassa szabad királyi város archontológiája: Bírák, külső és belső tanács (1500–1700)*, Budapest, 2006.
- IMRE 2007 IMRE M., *A marburgi magyar peregrináció és a Verbesserungswerk kapcsolata*, *Studia Litteraria*, 45 (2007), 126–143.
- KOVÁCS–KULCSÁR 1970 KOVÁCS S. I. – KULCSÁR P., *Adattár: Dedikált disputációk Debrecenben*, *Studia Litteraria*, 8 (1970), 95–101.

- MARKÓ 2018 MARKÓ A., *Hálózatok a 16–17. századi album amicorumokban: Az 1500 és 1700 közötti hungarika jellegű emlékkönyvbejegyzések hálózat-elemzése az Inscriptiones Alborum Amicorum adatbázis alapján*, *Digitális Bölcsészettudomány*, 1 (2018), 55–82.
DOI: <https://doi.org/10.31400/dh-hun.2018.1.152>
- MOLNÁR 2024 MOLNÁR D., *Versőrlő malomkőnek korpája?: Filefalvi Filiczki János költői életműve* (Acta Universitatis Tokajensis Sárospatakinii – Patrimonium culturale – Dissertationes 4), Budapest – Sárospatak, 2024. DOI: <https://doi.org/10.56037/978-963-646-016-7>
- POSTA 2022 POSTA A., *Martonfalvi Tóth György és id. Köleséri Sámuel kapcsolatai a halálukra összeállított versgyűjtemények tükrében*, *Egyháztörténeti Szemle*, 23 (2022/2), 5–34.
DOI: <http://doi.org/10.54231/ETSZEMLE.2022.2.1>
- SZENDREI (megjelenés alatt) SZENDREI B., *Műfaji sajátosságok Gönci Aszalós Mihály neolatin versgyűjteményében*, in: *Juvenilia XI.*, Debreceni bölcsész diákkörösök antológiája.
- SZÖGI 2011 SZÖGI L., *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon, 1526–1700* (Magyarországi Diákok Egyetemjárása az Újkorban 17), Budapest, 2011.
- TARNAI 1990 TARNAI A., *A parodia a XVI–XVIII. századi Magyarországon*, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 94 (1990/4), 444–469.
- TÜSKÉS–KNAPP 1996 TÜSKÉS G. – KNAPP É., *Emblémaelméletek Magyarországon a XVI–XVIII. században*, in: Jankovits L. – Kecskeméti G. (szerk.), *Neolatin irodalom Európában és Magyarországon*, Pécs, 1996, 171–187.

Rhetorical and Poetic Characteristics in Gönci Aszalós Mihály's Neo-Latin Poetry Collection

Gönci Aszalós Mihály's collection of poems entitled Calathus strenarum hortensium, symbolicarum, et poeticarum..., which was published in 1618, has had a limited reception, including only short overviews. In this paper, I try to examine Gönci Aszalós's poems more closely in terms of rhetoric and poetics, focusing on the structure of the poems, the speech situations, the rhetorical and poetic devices, and how text composition techniques and plant symbolism work in the poems.

Keywords: Neo-Latin poetry, occasional poetry, 17th century, Gönci Aszalós Mihály, New Year, plant symbolism